

לימוד מודרך לחודש אלול ועשרת ימי תשובה

עצות לשינוי גזר דינו של האדם

א. הרגשת דלים ורשים

כתוב בתורה:

אָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹרֵשׁ אֹתָהּ,
תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ,
מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה.

(דברים יא יב)

1. איזו מילה בפסוק כתובה בכתיב חריג?

הגמרא מסבירה את משמעות הדבר:

ואמר רבי יצחק:

כל שנה שְׁרָשָׁה בתחילתה, מתעשרת בסופה,
שנאמר (דברים יא): 'מראשית השנה' – מִרְשֵׁית כתיב,
'ועד אחרית' – סופה שיש לה אחרית.

(ראש השנה דף טז עמוד ב)

מסביר זאת רש"י:

'שְׁרָשָׁה בתחילתה' – שישראל עושים עצמן רשין בראש השנה לְדַבֵּר תחנונים ותפילה,
כענין שנאמר (משלי יח) 'תחנונים ידבר רש'.

ותוספות מסביר:

'שרשה בתחילתה' – שמתוך שישראלים רשים ליבם נשבר, ומרחמים עליהם מן
השמים.

2. כשהאדם מרגיש שהוא עני וחסר יכולת יש לכך השפעה על תפילתו, ומתוך כך על דינו. הסבר את
הדברים.

לך ה' הצדקה ולנו בושתי הפנים...
לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך, כדלים וכרשים דפקנו דלתיך.

רחמנא דעני לעניי – עננא,

רחמנא דעני לתבירי ליבא – עננא,

רחמנא דעני למפיכי רוחא עננא.

למענדך אלוקיננו עשה ולא לנו, ראה עמידתנו דלים וריקים.

(קטעים מתוך הסליחות ותפילת ליל יום הכיפורים)

ב. כפי מעשיו בהווה

כולנו, מן הסתם, מרגישים את הפער בין קרבת ה' הגדולה שאנו מגיעים אליה בראש השנה וביום הכיפורים, לבין חיי היומיום שבשיגרה. תחושת הפער מביאה לשאלה - מהי משמעותן של תפילות גבוהות ומעשים טובים, לאחר שראינו בשנים הקודמות שקשה היה לשמור על מדרגה רוחנית גבוהה זו בשיגרה.

בפרשת וירא כתוב:

כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם.

(בראשית כא יז)

3. א. מיהו הנער ששמע אלוקים את קולו?

ב. בסוף הפסוק ישנן מילים שנראות מיותרות. מהן?

על כך נאמר בגמרא:

ואמר רבי יצחק:

אין דנין את האדם אלא

לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר:

'כי שמע אלוקים אל קול הנער באשר הוא שם'.

(מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב)

על דברי הגמרא "לפי מעשיו של אותה שעה" אומר רש"י:

'של אותה שעה' - ואפילו הוא עתיד להרשיע לאחר זמן, שנאמר: 'באשר הוא שם'.

ומצינו בבראשית רבה -

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה:

רבש"ע, מי שעתידין בניו להמית את בניך בצמא, אתה מעלה לו באר?

...אמר להם: השעה צדיק הוא או רשע?

אמרו לו: צדיק.

אמר להם: 'באשר הוא שם' - איני דן את העולם אלא בשעתו.

4. א. במה עתידים בניו של ישמעאל להרשיע בדורות הבאים, לפי המדרש שהביא רש"י?

ב. הסבר את שאלתם-תמיהתם של מלאכי השרת (רמוז: שים לב למידה כנגד מידה שיש בדבריהם).

ג. מהי תשובתו של הקב"ה, ומה למד מכך רבי יצחק לגבי חשיבות התפילה והמעשים שלנו בראש השנה?

ג. "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה"

למדנו בגמרא:

ואמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן:

צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה.

צדקה,

דְּכָתִיב (משלי י): 'וְצִדְקָה תְצִיל מִמוּת'.

צעקה,

דְּכָתִיב (תהלים קז): 'וַיִּצְעֲקוּ אֵל ה' בְּצַר לָהֶם וּמִמִּצּוֹקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם'.

שינוי השם,

דְּכָתִיב (בראשית יז): 'שְׂרֵי אֲשַׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמִי שְׂרֵי כִי שְׂרָה שְׁמִי, וְכָתִיב
וְבִרְכַתִּי אוֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן'.

שינוי מעשה,

דְּכָתִיב (יונה ג): 'זִירָא הָאֱלוֹקִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, וְכָתִיב זִינַחֶם הָאֱלוֹקִים עַל הָרַעָה
אֲשֶׁר דִּיבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה'.

ויש אומרים: אף שינוי מקום,

דְּכָתִיב (בראשית יב): 'זִיאָמַר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ־עֵדֶן, וְהֵדָר (ואחר כך כתוב)
וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל'.

ואידך (לפי הדעה האחרת) – הֵהוּא זְכוּתָא דְאַרְץ יִשְׂרָאֵל הוּא דְאַהֲנִיָּא לֵיהּ. (זכותה
של ארץ ישראל היא שהביאה ללידת יצחק, ולא שינוי המקום).

(ראש השנה דף טז עמוד ב)

5. א. מהו גזר הדין שנקרע בעקבות הצדקה? כתוב בלשון הפסוק.

ב. מהו גזר הדין שנקרע בעקבות הצעקה-התפילה? כתוב בלשון הפסוק.

ג. מהו גזר הדין שנקרע בעקבות שינוי השם?

ד. מהו גזר הדין שנקרע בעקבות שינוי המעשה?

ה. מהו גזר הדין שנקרע בעקבות שינוי המקום לארץ ישראל?

אברהם אבינו זכה לבן לאחר ששינה את מקומו ובא לארץ ישראל, כפי שהובטח לו:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ

מֵאֶרֶץ־עֵדֶן וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ

וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל

וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדְּלָהּ שְׁמִי וְהָיָה בְרָכָה.

(בראשית יב א-ב)

המחלוקת שראינו בגמרא היא - מהו הדבר שבזכותו נקרע מעל אברהם גזר הדין, וזכה
לברכת "וְאָעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל".

6. ציין על פי הגמרא את שתי האפשרויות, וצטט מן הפסוקים את המילים המתאימות לכל אחת מן הדעות.

7. הסבר את המשמעויות של שינוי השם ושינוי המקום, לפי דברי הרמב"ם הבאים:

מדרכי התשובה –
 להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים,
 ועושה צדקה כפי כוחו,
 ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו,
 ומשנה שמו כלומר אני אחר, ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים,
 ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה,
 וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עוון, מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח.
 (רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ד)

בעניין שינוי המעשה ראוי להעמיק.

רש"י על הגמרא כתב:

'שינוי מעשה' – שב מרעתו.

מקשה על כך הריטב"א: לפי פירוש רש"י לא מובן מהו החידוש בגמרא בדבריו של רבי יצחק, הרי ברור שאם אינו שב מדרכו הרעה לא תועיל לו התשובה, כי הוא כ"טובל ושרץ בידו!"

לכן, מסביר הריטב"א באופן אחר, שהכוונה היא גם לשינוי מעשים של רשות, שאינם אסורים, ובכל זאת אינם ראויים כל כך. האדם משנה לגמרי את מעשיו אלו, והרי הוא כאדם אחר לגמרי.

8. א. הסבר בלשונך את קושייתו של הריטב"א על רש"י, ואת הסברו האחר לדברי הגמרא.

ב. כיצד לדעתך מסביר הרמב"ם שציטטנו לעיל את הפירוש של שינוי מעשה?

ד. להעביר על מידותיו

נאמר בגמרא -

אמר רבא:

כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר (סוף מיכה):

'נושא עוון ועובר על פשע',

למי נושא עוון – למי שעובר על פשע.

(מסכת ראש השנה דף יז עמוד א)

מהו "מעביר על מידותיו"? באר רש"י:

שאינו מדקדק למדוד מידה למצערם אותו,
ומניח מידותיו והולך לו,
כמו 'אין מעבירין על המצוות'... מניחן והולך לו.

9. רש"י מסביר ש"מעביר" פירושו - מניח והולך.

א. מהו האיסור "אין מעבירין על המצוות"?

ב. אדם ש"מעביר על מידותיו" הוא (ענה בלשונו של רש"י): "אינו מדקדק _____ _____".

ג. בחר את המילים הנכונות: מי שגומל לחברו מידה כנגד מידה הרי זה / אין זה מעביר על מידותיו.

10. חזור ועיין בפסוק שבגמרא, ובהסברו של רבא -

א. מיהו "העובר על פשע"?

ב. מי "נושא עון"?

ג. מהי ה"מידה כנגד מידה" שיש כאן בהנהגתו של הקב"ה?

רב הונא בריה דרב יהושע קלש (חלה).

על רב פפא לשילי ביה (נכנס רב פפא לשאול בשלומו).

חזייה דחליש ליה עקמא (ראה רב פפא שעומד הוא למות).

אמר להו (לעומדים שם): "צביתו ליה זוודתא" (הכינו לו צידה לדרך, דהיינו תכריכים).

לסוף איתפח (לבסוף הבריאה רב הונא בריה דרב יהושע)

הוה מיכסיף רב פפא למיחזייה (רב פפא היה מתבייש לראותו, מפני שהזכיר עליו צורכי מתים)

אמרו ליה (לרב הונא בריה דרב יהושע): מאי חזית? (מה ראית?)

אמר להו (אמר להם): אין הכי הוה (אכן כך היה כמו שאמר רב פפא, שהייתי צריך למות).

וכאשר עלתה נשמתו למרום), אמר להו הקדוש ברוך הוא (לבית דין של מעלה):

הואיל ולא מוקים במיליה (מכיון שאינו מדקדק לעמוד על מדותיו להרע לאלו שהרעו לו),

לא תקומו בהדיה (אף אתם אל תדקדקו אחריו),

שנאמר: "נושא עון ועבר על פשע",

למי נושא עון? לעובר על פשע (שנעשה נגדו).

(מסכת ראש השנה דף יז עמוד א)

11. א. מדוע התבייש רב פפא?

ב. כיצד דברי רב הונא הרגיעו את רב פפא?

למעמיקים:

הגמרא ממשיכה ואומרת -

אמר רבי אחא בר חנינא:
 ...לשארית נחלתו' ולא לכל נחלתו,
 למי שמישים עצמו כשיריים.

בפסוק "נושא עוון ועובר על פשע לשארית נחלתו" קיימת אמנם הבטחה גדולה, אך הבטחה זו מוגבלת, ותנתן רק למי שעובר על פשע מתוך ענוה ושפלות רוח. לעומת זאת, מי שנמנע מלהגיב על הפגיעה בו, אך הדבר נעשה אצלו מתוך גאווה וזלזול באדם שפגע, לא יזכה למתנה זו של "מעבירין לו על כל פשעיו" (על פי הרי"ף בעין יעקב, ו"שיחות מוסר" תשל"ב, שיחה ל"ח).

12. א. האם רבי אחא בר חנינא מרחיב או מסייג את דבריו של רבא לעיל?

ב. מיהו ה"משים עצמו כשיריים", ומהי ההבטחה שיזכה לה אם יהיה "עובר על פשע"?

ועוד חייב בעל התשובה להכנע, ולקיים עליו
 להתנהג על הדרך שאמרו רבותינו זכרונם לברכה
 "זהו שפל רוח בפני כל אדם",
 ושיג מזה שלא יכעוס ולא יקפיד על חביריו.
 וגם לכל הדברים אשר ישמע אל יתן לבו,
 ולהעביר על מדותיו.
 ויזכה מזה להתכפר על עוונותיו,
 כמו שאמרו רבותינו ז"ל
 המעביר על מידותיו מעבירים לו על כל פשעיו, מידה כנגד מידה.
 וזה פתח תקוה נכבד מאוד!

(שערי תשובה לרבינו יונה, שער א אות כח)

ה. תורה וגמילות חסדים

...דאמר רב שמואל בר אמי, ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רב יונתן:
מנין לגזר דין שיש עימו שבועה שאינו נקרע, שנאמר (שמואל א פרק ג) 'לכן נשבעתי
לבית עלי, אם יתכפר עוון בית עלי בזבח ובמנחה'.

אמר רבה: בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה.
אביי אמר: בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים.

רבה ואביי – מדבית עלי קאתו (מבית עלי באו).
רבה, דעסק בתורה, חיה ארבעין שנין (ארבעים שנה),
אביי, דעסק בתורה ובגמילות חסדים, חיה שיתין שנין (שישים שנה).

(מסכת ראש השנה דף יח עמוד א)

13. המשנה באבות אומרת: "על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות
חסדים" (אבות פרק א משנה ב).

א. איזה משלושת עמודי עולם אלו אינו מועיל לביטול הגזירה על בית עלי? צטט גם את הגדרתו
בפסוק שמזכירה הגמרא מספר שמואל.

ב. יש מי שמסביר את הסיבה לכך על פי הכלל "אין קטגור נעשה סניגור" (על פי גמרא שוטנשטיין
שם הערה 9). הסבר את הדברים (רמז: היזכר בחטאם של בני עלי).

14. המהרש"א מסביר שבידי שמים אין עונשים עד גיל עשרים. לרבא הוסיפו מעבר לכך עשרים שנה
נוספות, ולאביי הוסיפו ארבעים שנה.

א. מדוע זכה אביי לשנים רבות יותר מרבא?

ב. עיין בהמשך הגמרא שם, והסבר מדוע נקראה משפחה בירושלים "משפחת רבן יוחנן".

שאלת
אתגר

ואם עבר אדם על כריתות ועל מיתות בית דין ועשה תשובה,
אחרי כי לא נרצה העוון בלי יסורים... יכין ליבו לעשות מצוות המגינות
מן היסורים, כמו מצוות הצדקה, כי היא מצלת גם מן המוות, שנאמר
'וצדקה תציל ממוות'.

ומי שאין לו ממון לעשות צדקה – ידבר טוב על העני... וכן יעסוק
במצוות גמילות חסדים לעזור את חבירו. וכנגד כולן מצוות תלמוד תורה
לשם שמים...

(שערי תשובה שער ד אות יא)

ו. קבלת התשובה על עצמו

ברגע שמקבל על עצמו תשובה במחשבתו כבר נהפך לאיש אחר.

...וכן אמרו רבותינו ז"ל (מכילתא פ"י בא): 'זילכו ויעשו בני ישראל' (שמות יב כח), וכי מיד עשו? והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחודש? אלא, כיון שקיבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד...

(שערי תשובה שער ב אות יא)

15. א. הסבר את הקושי של חז"ל.

ב. כיצד הם עונים על כך?

ג. מה לומד מכך רבינו יונה בהמשך דבריו, המובאים בפיסקה שלפניך?

כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים, יקשיב, וישמע, ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בליבו כל דברי התוכחות... עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר.

(שערי תשובה שם)

ושמעתי מיהודי צדיק אחד
 שאמר שהיצר מפתה ומרמה אותנו,
 שכל השנה אנו עושים לא טוב ח"ו
 ובאלול ותשרי אנו עושים הצגה,
 אבל זה שקר
 כי האמת היא שכמו שיהודי מתנהג באלול ותשרי
 כך הוא באמת,
 וההצגה היא איך שמתנהג כל שאר ימות השנה.

(דברי חיזוק לעבודת ה' של ימי אלול ותשרי, הרב צבי מאיר זילברברג)